

Karategin kumandasındaki Sâmânî ordu- su Rüküddevle'nin ülkesinin tamamını kolayca ele geçirdi (339/950). Ancak Bü- veyhiler çok kısa bir süre sonra Karmısın ve Hemedan'ı geri aldılar. Rüküddevle ile İsfahan yakınlarında karşılaşan Mansûr b. Karategin savaş alanını terkedi Rey'e dön- dü (Muharrem 340 / Haziran 951). Aynı yıl Mansûr b. Karategin'in Rey'de hastalana- rak vefat etmesinin ardından Sâmânîler bölgeyi tamamıyla boşalttılar. Nüh, Ebû Ali b. Muhtâc'ı Horasan sipehsâlârlığına tayin ederek Kuzeybatı İran'daki Büveyhî hâkimiyetine son vermek istedi. Bu sıra- da Rüküddevle Taberistan ve Cürcân'ı ye- niden ele geçirdi (341/952). Bunun üzerine Veşmgîr Sâmânîler'den yardım istedi. Ebû Ali b. Muhtâc, Nüh'un emriyle Veşmgîr'le birleşip Rey'e yürüdü (Rebûlevvel 342 / Temmuz-Ağustos 953). Rüküddevle, Sâ- mânî ordusuyla karşılaşmaya cesaret ede- meyip Taberek Kalesi'ne sığındı. Ebû Ali b. Muhtâc, Rüküddevle ile her yıl Sâmâ- nîler'e 200.000 dinar vergi ödemesi karşı- lığında anlaşma yaparak Horasan'a dön- dü. Sâmânî ordusunun bölgeden ayrılma- sından sonra Rüküddevle Taberistan ve Cürcân'ı geri aldı (İbn Miskeveyh, II, 155). Tekrar ülkesini kaybeden Veşmgîr, Nüh'a bir mektup göndererek Ebû Ali'yi Büvey- hiler'e meyletmekle suçlayınca Nüh, onu Horasan sipehsâlârlığından azledip yerine Ebû Saîd Bekir b. Mâlik el-Fergânî'yi tayin etti. Bunun üzerine Ebû Ali b. Muhtâc ikn- ci defa isyan etti, Nişâbur'u ele geçirip kendi adına hutbe okuttu. Fakat Nüh'un aldığı bir dizi tedbir sebebiyle Nişâbur'da kalamadı, Rey'e gidip Rüküddevle'ye sı- gındı (343/954). Nüh b. Nasr, bu olayın ar- dından 25 Rebûlâhîr 343'te (28 Ağustos 954) Buhara'da öldü. En büyük oğlu ve ve- liahdı Abdülmelik Sâmânî tahtına çıktı.

Kaynaklarda I. Nüh'tan erdemli ve ah- lâklı bir hükümdar olarak bahsedilmekte- dir. Fakat icraatları onun oldukça sert ve acımasız bir karaktere sahip olduğunu dü- şündürmektedir. Nüh, Mâverâünnahir'de Sâmânîler için giderek tehlikeli bir hal al- maya başlayan Karmatîler'le mücadele et- miş, liderlerini idam ederek bölgedeki nü- fuzlarını kırmıştır. I. Nüh devri Sâmânî- ler'in duraklama döneminin başlangıcını teşkil eder. Kumandanların isyanları ve devlet işlerine müdahaleleri yanında Kara- hanlılar'ın güçlenmelerinin de bunda rolü vardır. Ayrıca malî sıkıntılar, ordunun dü- zen ve disiplininin bozulmasında ve vali- lerinin merkezî idareye karşı tutumların- da etkili olmuştur. I. Nüh'un Muhtâcoğul- ları'na karşı düşmanca davranışları, onla-

rın devlet içindeki nüfuzlarını kırmak için takip ettiği politika devlete zarar vermiş, Büveyhiler'le giriştiği mücadele Sâmânî- ler'in askerî ve malî gücünün zayıflaması- na sebep olmuştur. Makdisî onun döne- minde bir senelik haracın peşin tahsil edil- diğinden bahseder (*Ahşenü't-tekâsîm*, s. 340). Normal vergilerin bile halkın taham- mül edemeyeceği kadar ağır olduğu bu dönemde şairler vergi memurlarından şî- kâyetle bulunan şiirler yazmışlardır. Ner- şahî *Târîhu Buḥârâ*, Ebû Şekûr-i Belhî *Âferînnâme* adlı eserlerini I. Nüh'a tak- dim etmişlerdir. "el-Emîrül'-hamîd" laka- bıyla tanınan Nüh bastırıldığı sikkelerde "el-Melikül'-Müeyyed" unvanına yer vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nerşahî, *Târîh-i Buḥârâ* (trc. Ebû Nasr Ahmed el-Kubâvî, nşr. Müderris-i Razavî), Tahran 1363 hş., s. 132-133; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm*, s. 340; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, II, 100-104, 108, 117, 119-120, 123, 126, 129, 136-142, 143, 147, 154-155, 156-157; Gerdîzî, *Zey- nû'l-ahbâr*, Tahran 1327 hş., s. 24-29; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), III, 477-478; İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Taberistân: An Abridged Translation of the History of Tabaristân* (trc. E. G. Browne), Lei- den-London 1905, s. 220-224; İbnü'l-Esir, *el-Kâ- mil*, VIII, 401, 403-404, 415, 443-444, 458-465, 466-467, 470-471, 475-476, 478, 480, 486-489, 492-493, 499, 504, 505, 507, 508; Mîrhând, *Rav- zâtü's-safâ*, IV, 44-50; Hândmîr, *Habîbü's-siyer*, II, 360-362; R. N. Frye, "The Sâmânids", *CHIr.*, IV, 141, 151; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Ka- dar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 264-267; Hasan Kurt, *Orta Asya'nun İsl- lamlaşma Süreci: Buhârâ Örneği*, Ankara 1998, s. 22; Aydın Usta, *Sâmânîler Devleti'nin Siyâsî ve Kültürel Tarihi: 943-1005* (doktora tezi, 2003), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 70-99; Erdoğan Merçil, "Sîm- cürîler II: İbrâhîm b. Sîmcürî", *TED*, sy. 10-11 (1979-80), s. 94-96; K. V. Zettersteden, "Nüh", *IA*, IX, 346-347; C. E. Bosworth, "Nüh (I)", *EI²* (İng.), VIII, 109-110; a.m.f., "Sâmânids", *a.e.*, VIII, 1027.

AHMET GÜNER

NÜH II (نوح)

Ebû'l-Kâsım er-Radî
el-Melikül'-Mansûr Hüsâmüddevle
er-Reşîd Nüh b. Mansûr
b. Nüh es-Sâmânî
(ö. 387/997)

Sâmânî hükümdarı
(976-997).

Babası I. Mansûr b. Nüh'un ölümünün ardından henüz on üç yaşında iken Sâmâ- nî tahtına çıktı (Şevval 365 / Haziran 976). Abbâsî Halifesi Tâi' -Lillâh saltanatını tas- dik edip hükümdarlık menşuru ve sancak gönderdi. Saltanatının ilk yıllarında devlet

işlerini annesiyle birlikte Vezir Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. Ahmed el-Utbî yönetti. Vezir iktidarını sağlamlaştırdınc kuman- danları itaat altına almak istedi ve Hora- san sipehsâlârı Ebû'l-Hasan es-Sîmcürî'yi azledip yerine Ebû'l-Abbas Hüsâmüddev- le Taş'ı getirdi. Bu dönemde Büveyhî Hü- kümdarı Adudüddevle'nin kardeşi Fahrüd- devle ağabeyine isyan etmiş ve kendisini destekleyen Ziyârî Emîri Kâbûs b. Veşm- gîr ile birlikte Sâmânîler'e sığınmıştı. Nüh, Vezir Utbî'nin Horasan sipehsâlârlığına tayin ettiği Ebû'l-Abbas'ı bu iki sığınmacının ülkelerine yeniden hâkim olmasını sağla- makla görevlendirdi. Fakat Ebû'l-Abbas, Rey ve Cibâl Büveyhî Emîri Müeyyidüddev- le karşısında yenilgiye uğrayıp Nişâbur'a dönmek zorunda kaldı (Ramazan 371 / Mart 982). Utbî'nin yerine muhalifî Abdul- lah b. Muhammed'in vezir tayin edilmesi Horasan siyasetinde değişikliğe sebep ol- du. Yeni vezir, Ebû'l-Abbas'ı Horasan sipeh- sâlârlığından azlederek yerine Ebû'l-Ha- san es-Sîmcürî'yi gönderdi. İsyana kalkı- şan Ebû'l-Abbas, Ebû'l-Hasan es-Sîmcürî ile giriştiği mücadelede yenilince Cürcân'a kaçtı (377/987).

Ebû'l-Hasan es-Sîmcürî'nin yeniden Hora- san sipehsâlârlığına gelişi bölgede sükû- neti bir ölçüde sağladı. Ancak ölümünün (378/989) ardından ortaya çıkan olaylar Sâ- mânî hânedanının dağılması sürecini baş-lattı. II. Nüh'un, muhtemelen Sîmcürî aile- sinin devlet içindeki ağırlığını kırmak ama- cıyla Horasan sipehsâlârlığına Fâik el-Hâs- sa'ı tayin etmesi, bu makamın kendi hak- kı olduğunu düşünen Ebû'l-Hasan es-Sîm- cürî'nin oğlu Ebû Ali'nin silâha sarılmasına sebep oldu. Fâik'in üzerine yürüyen Ebû Ali onu Merverrûz'a kaçmak zorunda bıraktı; ardından II. Nüh'a itaat edeceğini bildirip babasının görevinin kendisine ve- rilmesini talep etti. Nüh, onun Ceyhun'un güneyinde bulunan vilâyetlerdeki hâkimi- yetini tasdik edip kendisine "İmâdüddev- le" lakabını verdi (381/991). Ebû Ali es-Sîm- cürî, Horasan'da bağımsız bir hükümdar gibi davranmaya başladı. Fâik'in bir süre sonra merkezî idareyi rahatsız eden bir güç odağı haline gelmesi ve Merverrûz'dan Buhara'ya yürümesi Nüh'u endişe- lendirdi. Fâik, Nüh'un gönderdiği kuvvet- ler karşısında yenilgiye uğrayınca (11 Re- bûlevvel 380 / 8 Haziran 990) Belh'e yö- neldi, şehri zaptettikten sonra Tirmiz'e ha- reket etti.

Öte yandan Horasan sipehsâlârı Ebû Ali es-Sîmcürî'nin Sâmânî ülkesini paylaşmak üzere Karahanlılar'la anlaşması Sâmânî- ler için tam bir yıkım oldu. Anlaşmaya gö-

re Mâverâünnehir, Hârun Buğra Han'ın, Horasan ise Ebû Ali'nin olacaktı. Buğra Han bu anlaşmaya dayanarak Buhara'ya yürümeye karar verdi. II. Nûh, Buğra Han'a karşı Ebû Ali es-Simcûrî'den yardım almayınca İnanç Hâcib kumandasında bir ordu gönderdi. Bu ordunun yenilmesi üzerine ülkeyi koruyacak başka bir kuvvet kalmadığından Fâik'i affedip ülkeyi kurtarma göreviyle Buğra Han'a karşı yolladı. Herceng denilen yerde yapılan savaşta Sâ-mânî ordusu yenildi. Kaynakların Fâik'in ihaneti yüzünden gerçekleştiğini belirttikleri bu yenilginin ardından II. Nûh başşehir Buhara'yı terketmek zorunda kaldı. Böylece Buğra Han hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Buhara'ya girdi (Rebûlevvel 382 / Mayıs 992). Fâik, Buğra Han'ı Buhara'da karşılayıp itaatini bildirince Belh'e vali tayin edildi.

Âmül'e çekilen II. Nûh dağılan kuvvetlerini toplamaya, öte yandan Hârun Buğra Han ile yaptığı anlaşmanın gereklerinin yerine getirilmesini bekleyen Ebû Alf es-Simcûrî'yi yanına çekmeye çalıştı. Bu sırada Buhara'daki konumunu sağlamlaştıran Buğra Han, Ebû Ali es-Simcûrî ile olan anlaşmayı yürürlükten kaldırdığını ilân etti. Bunun üzerine Ebû Ali, II. Nûh'a meyletti. Hârun Buğra Han'ın hastalığı sebebiyle yönetimi II. Nûh'un amcası Abdülâzîz b. Nûh b. Nasr'a teslim ederek Türkistan'a dönmeye karar vermesi ve yolda Koçkarbaşı denilen yerde ölmesinin ardından Nûh, Selçuklu Türkmenleri'nin de yardımıyla Buhara'ya dönüp şehre yeniden hâkim oldu (15 Cemâziyelâhîr 382 / 18 Ağustos 992). Ebû Ali bu durumda Nûh'a başvurup af dilemeyi ve ona itaat etmeyi düşünürken Fâik, Hârun Buğra Han'ın desteği ortadan kalkmış olsa da Buhara'ya saldırdı, Nûh'un kuvvetleri tarafından hezimete uğratılınca Nişâbur'a giderek Ebû Ali es-Simcûrî ile Nûh'a karşı ittifak kurdu (383/993).

Nûh, bu ittifakın yol açacağı tehlikeyi bertaraf etmek için Gazneliler'in atası Sebük Tegin'den yardım istedi. Ayrıca Hârizmşah Ebû Abdullah Muhammed ile Gürgeç Valisi Ebû Ali I. Me'mûn'u mükâfatlandırmak amacıyla birincisine Nesâ'yı, ikincisine Ebîverd'i iktâ etti. Ebû Ali es-Simcûrî ile Fâik de Nûh'a karşı Rey ve Cibâl Büveyhî Emîri Fahrüddeve'nin desteğini aldı. Herat'ın dışında cereyan eden savaşta bozguna uğrayan Ebû Ali ve Fâik, Cürcân'a kaçıp burada Fahrüddeve'nin himayesine girdiler (15 Ramazan 384 / 23 Ekim 994), ertesi yıl Nişâbur üzerine yürüyüp şehri ele geçirdiler. Ebû Ali es-Sim-

cûrî hutbeyi kendi adına okutarak Sâ-mânîler'den bağımsızlığını ilân etti; ancak bu durum uzun sürmedi. Sebük Tegin 385'te (995) Ebû Ali ile Fâik'i yenilgiye uğrattı.

Karahanlılar, Fâik'in teşvikiyle Sâ-mânî topraklarına yeni bir askerî hareket düzenlemeye teşebbüs ettiklerinde (386/996) II. Nûh, Sebük Tegin'den yardım istedi. Sebük Tegin'in gayretiyle Katvân boz-kuru Sâ-mânîler ile Karahanlılar arasında sınıır kabul edilerek bir anlaşma sağlandı. Buna göre Karahanlı İlig Han Nasr bütün Sirderya havzasına hâkim olacaktı. Sebük Tegin, Nûh'un iktidarının son yıllarında etkinliğini giderek arttırıp Horasan'ın mutlak hâkimi oldu. Bu dönemde Nûh'un Horasan bölgesindeki hâkimiyetinin sembolik bir hale geldiği söylenebilir. 13 Receb 387'de (22 Temmuz 997) vefat eden II. Nûh'un yerine oğlu II. Mansûr geçti.

Devlet adamları ve kumandanlar arasındaki nüfuz mücadelesi yüzünden II. Nûh merkezî otoriteyi tesis etmekte zorlanmış, Karahanlılar ve Simcûrîler'e karşı Sebük Tegin ile anlaşarak devleti yıkılmaktan kurtarmaya çalışmıştır. II. Nûh da önceki Sâ-mânî emirleri gibi âlim, şair ve edipleri himaye etmiş, şair Dakikî'yi bir *Şâhnâme* yazmakla görevlendirmiştir. Ağır bir hastalığa yakalandığı sırada Buhara'ya davet edilen İbn Sînâ daha on sekiz yaşında iken saray hekimi olmuş, saray kütüphanesinde ilmî çalışmalar yapmış, *Mağâle fi'n-Nefs* ve *el-Kelâm 'ale'n-nefsi'n-nû-tıkâ* adlı risâlelerini onun için kaleme almıştır. Hârizmî de Buhara sarayında görev almış ve *Mefâtihu'l-'ulûm* adlı ansiklopedik eserini II. Nûh'un veziri Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. Ahmed el-Utbî'ye ithaf etmiştir. Ebû'l-Müeyyed-i Belhî *'Acâ'ibü'l-büldân* adlı eserini II. Nûh adına yazmış (Nefsîf, I, 20), Hâce Âmid Ebû'l-Fevâris de II. Nûh'un emriyle *Sindbâdnâme*'yi Pehlevîce'den Farsça'ya tercüme etmiştir (a.g.e., I, 29).

BİBLİYOGRAFYA :

Nersahî, *Târîh-i Buğhâra* (trc. Ebû Nasr Ahmed el-Kubâvî, nşr. Müderris-i Razavî), Tahran 1363, s. 136-137; a.m.f., a.e.: *Târîhu Buğhârâ* (trc. ve nşr. Emîn Abdülmecîd Bedevî – Nasrullah Mübeşşir et-Tirâzî), Kahire 1385/1965, s. 134, 143, 145, 147; Muhammed b. Abdülcebbâr el-Utbî, *et-Târîhu'l-Yemînî* (Ahmed el-Menînî, *Fethu'l-vehbî 'alâ Târîhi Ebî Nasr el-'Utbî* içinde), Kahire 1286, I, 105 vd., 121, 145, 152 vd., 155, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169 vd., 175 vd., 180 vd., 199, 205-219, 231-241, 255; Gerdîzî, *Zeynû'l-ağbâr*, Tahran 1327, s. 36, 37-45; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (trc. Yahyâ el-Haşşâb – Sâ-dık Neş'et), Beyrut 1982, s. 214-216, 220-224; İbnü'l-Esrîr, *el-Kâmil*, VIII, 673; IX, 10-13, 27-29, 95, 98-99, 100, 102-103, 107-108, 109, 129,

147; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâstrî*, s. 212; Mîrhând, *Rauzatü's-şâfa*, IV, 52-69; Hândmîr, *Habîbü's-siyer*, II, 363-368; Browne, *LHP*, I, 123-371, 374, 375, 460, 463; Safâ, *Edebiyyât*, I, bk. İndeks; Nefsî, *Târîh-i Nazm u Nesr*, I, 20, 29, 45; R. N. Frye, "The Sâ-mânids", *CHIr.*, IV, 154, 156-158; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, I, 320-321; II, 878; Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sultân Maḥmūd of Ghazna*, New Delhi 1971, s. 30-31, 32, 36-37; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 270-273, 276-283; Aydın Usta, *Sâ-mânîler Devletinin Siyasî ve Kültürel Tarihi: 943-1005* (doktora tezi, 2003), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 130-195; Erdoğan Merçil, "Simcûrîler III", *TD*, XXXIII (1982), s. 122-132; a.m.f., "Simcûrîler IV", *TTK Belleten*, XLIX/195 (1986), s. 547-567; K. V. Zetterstéen, "Nûh", *IA*, IX, 347-348; C. E. Bosworth, "Nûh (II)", *EP²* (İng.), VIII, 110-111; Tahsin Yazıcı, "Dakikî", *DİA*, VIII, 424; Mehmet Kanar, "Firdavsi", a.e., XIII, 126; İlhan Kutluer, "Hârizmî, Muhammed b. Ahmed", a.e., XVI, 222; Ömer Mahir Alper, "İbn Sînâ", a.e., XX, 320.

AHMET GÜNER

NÜH b. EBÜ MERYEM

(نوح بن أبي مريم)

Ebû İsme Nûh b. Ebî Meryem Ca'vene el-Câmi' el-Mervezî (ö. 173/789)

Hanefî fakihî.

Bazı eserlerde Yezîd b. Ca'vene babasının adı olarak zikredilirse de bunun Nûh b. Ebû Meryem'in bir diğer adı olduğu hususunda birçok kaynak görüş birliği içindedir. Annesinin, Merv'e geldiğinde ünlü müfessir Mukâtil b. Süleyman'la evlendiğine dair kayıt doğrusa (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 141-160*, s. 641) babasını erken yaşta kaybetmiş olmalıdır. Ebû Hanîfe'nin halkasının erken dönem mensupları arasında yer alan Nûh b. Ebû Meryem'in İbn Ebû Leylâ'dan da istifade ettiği kaydedilir. Hadis sahasında Zührî, Mukâtil b. Hayyân, Haccâc b. Ertât ve Muhammed b. Münkedir'in, tefsirde Muhammed b. Sâib el-Kelbî ve Mukâtil'in, siyer ve megâzide İbn İshak'ın talebesi olan Nûh b. Ebû Meryem de Ebû Bekir İbrâhîm b. Rüstem, Süveyd b. Nasr, Hibbân b. Mûsâ, Fazl b. Mûsâ es-Sinânî, Abdurrahman b. Alkame gibi çoğu Mervli birçok öğrenci yetiştirmiş, Şu'be b. Haccâc ile Buhârî'nin hadis şeyhlerinden Nuaym b. Hammâd kendisinden rivayette bulunmuştur.

Kaynaklar, Nûh b. Ebû Meryem'in İslâm ilimlerinin çeşitli alanlarında derin bilgi sahibi olduğunu ve Merv şehrinde dört ilim meclisinin bulunduğunu belirtmektedir. Nahiv, şiir ve hadis meclislerinin yanı sıra